

Курчина Т. А. Морально-етическіе аспекти манипулятивного воздействия в политике.

Статья посвящена рассмотрению моральных и этических аспектов влияния манипуляционных технологий на общественно-политический процесс. Рассматриваются проблемы соотношения этики, морали и политики, возможности использования морально-этических преград для уменьшения отрицательного влияния манипуляций в политической практике.

Ключевые слова: политика, этика, мораль, морально-этические нормы, манипуляция, влияние, коммуникация, личность, сознание.

Kurchina T. A. Moral and ethical aspects of the manipulative influence in Politics.

Article deals with the moral and ethical aspects of the manipulative influence of technology on the socio-political process. Author consider the problem of correlation of ethics, morality and politics, the use of moral and ethical barriers to reduce the negative effects of manipulation in political practice.

Keywords: policy, ethics, moral, morally ethics norms, manipulation, influence, communication, personality, consciousness.

Кадлубович Т. І.

ПАРОДІЯ ЯК ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглянуто одну з форм політичної комунікації – політична пародія. Автор обґрунтовує належність пародії до форм політичної комунікації, визначає властивості, функції, прийоми створення політичної пародії, розглядає її значення в політичному житті суспільства.

Ключові слова: політична комунікація, символічний світ політики, політична пародія

В епоху демократизації суспільного життя предметом актуальних досліджень стали проблеми політичної комунікації. Політична комунікація розуміється як специфічний вид політичних відносин, як діалог між політичними суб'єктами, взаємодія різних політичних сил задля конструктивного та ефективного співробітництва або суперництва, коли враховуються позиції кожної політичної сили, створюються комунікативні канали, використовуються різноманітні форми та засоби. Серед форм політичної комунікації існують і неформальні, які привертають увагу

звичайних громадян до політики, роблять їх її суб'єктами. Ці форми надають уявленням про політичний світ, політику емоційного забарвлення, спрощують сприймання політичної інформації, роблячи її доступною та зрозумілою для звичайної людини. До таких форм політичної комунікації належить, зокрема, пародія.

Пародія, як правило, сприймається як “медіарозвага”. Розглядати ж її як форму політичної комунікації надають змогу роботи, передусім, Гі Дебора [3] (“Суспільство спектаклю”), М. Маклюєна [8] (“Розуміння медіа: зовнішні розширення людини”), Ж. Бодрійяра [1] (“Система речей”). Взагалі, політичний гумор зарубіжними дослідниками став розглядатися вже з середини ХХ ст. Наприклад, вивченням політичних анекдотів у Німеччині займаються П. Абрахамс, Г. Бентон, Е. Ларсен та інші. На пострадянському просторі вивчення даної проблеми розпочалося лише наприкінці ХХ ст., приблизно у 80-90-х рр. Використанню гумору в політиці присвячені сучасні роботи російських (А. Дмитрієв, І. Докучаєв, В. Разуваєв, А. Чудінов та ін.) і українських (В. Полянська, О. Проскуріна, М. Розумний та ін.) дослідників. Але, нажаль, політичні аспекти гумору вивчено недостатньо.

Зокрема, політична пародія як форма політичної комунікації не стала предметом наукових досліджень. Частіше за все її розглядають в науковому філологічному полі, звертаючи увагу на критику політичного устрою в різних літературних джерелах (наприклад, у Дж. Свіфта, М. Салтикова-Щедріна тощо).

Метою статті є дослідження пародії як однієї з форм політичної комунікації.

Політична комунікація відображає реальність, змінюється разом з нею та бере участь у її створенні та перетворенні. Вона не лише передає інформацію, але й здійснює емоційний вплив, перетворює політичну картину світу, яка існує у свідомості звичайних громадян, та створює так звану символічну реальність.

Світ людини наскрізь пронизаний символами, що є посередниками між реальним і внутрішнім світом. Посередництво між політикою та життям звичайної людини створюється символічними засобами, викликаючи до життя “символічну політику”, а тому людина стає “символічною твариною” (Е. Кассіпер [6]). Сучасна політика все більше переходить, за словами П. Шампаня, у символічний світ, оскільки, здійснюється “...за допомогою слів ради того, щоб примусити вірити...” [10, 23]. Наприклад, сфера громадянського суспільства, на думку Ю. Хабермаса, є знаково-символічним середовищем, у якому відбувається не просто інформаційний обмін, а

переглядаються звичні смисли і способи буття, перевизначаються політичні коди, поведінкові шаблони і стереотипи. Тому символічна політика є видом політики, який діє в царині політичної свідомості та спрямований на конструювання і підтримання легітимності влади.

Змістом символічної політики є виробництво довіри до політичної влади, її інститутів і персон. Символічна політика складається зі взаємопов'язаних технологій трансформації та присвоєння символічного капіталу суб'єктами політичної влади. Умовою реалізації символічної політики є впорядкування політичної комунікації.

В політичній комунікації, яка передбачає передачу від суб'єкта до суб'єкта тих чи інших смислових значень за допомогою мови, зображень, жестів, виразів обличчя та інших символічних форм, формуються різні образи (вербальні, зорові, слухові). Тому до комунікативного процесу буде належати і переговорний процес, і політичний документ, і дружнє рукоштовнання лідерів суспільно-політичних об'єднань або партій, коли відбулося узгодження певних думок, і бокал шампанського, який піднімається в ніч після виборів та має при цьому присмак перемоги чи поразки, й акти спалення повістки про виклик до армії, участь у виборах, політичне вбивство, "демонстративне маніпулювання газетою певного спрямування, поширення листівок, плакатів або ж їх паплюження" [2, 70-71] тощо.

Звичайно, при такому розумінні політичної комунікації неможна залишити поза увагою таку її форму як політична пародія.

Лінгвісти (М. Бахтін, Д. Ліхачьов та ін.), які вивчали літературну пародію, відмічали, що протягом усієї історії людства паралельно "серйозному простору" існував світ пародії, що живе відображенням світлом світу серйозного. Внутрішня серйозність поєднується з зовнішнім комічним трактуванням. В основі пародії лежить гумор як особливий спосіб відображення явищ дійсності, які видаються комічними. А. Дмитрієв [4] пише, що сміх не протистоїть серйозності, а відтіняє та очищає її.

Підставою для розглядання певного комунікативного акту як форми політичної комунікації є такі його характеристики. По-перше, форма політичної комунікації має пряму або опосередковану орієнтацію на питання розподілу та використання політичної влади, на підтримку певних політичних сил, або на боротьбу з ними. По-друге, будь-яка форма політичної комунікації має свою змістовну ознаку, тобто відображення діяльності політичних партій, громадських організацій, органів державної влади, громадських та державних лідерів та активістів, спрямоване на розвиток структури суспільства.

Третьою характеристикою форми політичної комунікації є її цільова ознака – призначення для впливу на певну політичну ситуацію за допомогою пропаганди певних ідей, емоційного впливу на громадян та спонукання їх до певної політичної дії.

Все це надає підстави розглядати політичну пародію як форму політичної комунікації.

Жанр політичної пародії з'являється приблизно у 70-ті рр. ХХ ст. Він швидко поширюється, зокрема, на телебаченні і тепер стосується усіх політиків та всіх видів політичних передач. Телебачення ставить політичних діячів в нову ситуацію, а публіка, яка мало цікавиться політикою, дивиться ці “вистави” саме тому, що в них присутнє “політичне”, але в зовсім іншому сенсі (не в класичному). Цей новий простір зовсім не витиснув класичні форми політичної активності, а приєднався до них [10, 157]. Як наголошує П. Шампань [10, 23], дуже швидко політичне середовище та його консультанти по комунікаціям зрозуміли вигоду, яку можна отримати з цих смішних пародій.

Пародія є не лише посередником між реципієнтом та комунікатором, вона стає способом передачі інформації в політологічному дискурсі. При використанні пародії відбувається певне змішання каналів передачі та отримання політичної інформації (офіційного, персонального, опосередкованого, анонімного). Політичні пародії робляться на різноманітні дебати, відповіді політиків на питання, прес-конференції, виступи політиків тощо. Вибір об'єкту залежить від мети та конкретної комунікативної ситуації.

Засоби масової інформації та журналісти, надаючи звіти про певну подію, роблять так, щоб ця подія “існувала”, політично “жила”. Так і пародія, опиняючись на шпальтах газет, в ефірі телебачення або радіо, дозволяє зробити певну подію політично значимою, привернути до неї увагу. Вона не лише сприяє, але й є дієвим засобом формування громадської думки.

Громадська думка формується завдяки характерним рисам політичної пародії. Це пояснюється декількома причинами. По-перше, політичні пародії завжди присвячуються актуальним темам, які є важливими на даний момент розвитку суспільства (виборча кампанія, корупція тощо). Тобто першою рисою політичної пародії є її злободенність. Причому, пародії виникають в часи політичної напруги, наприклад, під час політичної кризи. Пародії, як правило, недовготривалі. Вони актуальні лише тоді, коли певні політичні суб'єкти ще не зійшли з політичної сцени. По-друге, об'єкт пародії, те, що зображується, має явно перебільшений вигляд. Це надає пародії

яскравості, раптовості та розкутості. По-третє, політична пародія апелює до емоцій, хоча й включає в себе натяк на серйозні конструктивні теми. По-четверте, політична пародія допомагає створювати політичну картину світу, доповнювати новини. І, останнє – вона збуджує інтерес до певної політичної події.

З літературознавчого погляду пародія – це гумористичний жанр, який дозволяє загострити реальні контрасти та протиріччя дійсності, розглянути їх під іншим (несподіваним) кутом зору, проникнути в сутність явища. Гумор викриває протиріччя, оголює абсурдність, показує амбівалентність будь-якої політичної ситуації або явища. Коли людина переживає почуття незадоволення політичною сферою життя, гумор дозволяє зняти напругу. Дж. Оруелл писав: “Кожний жарт – це крихітна революція”. А. Дмитрієв говорить, що гумор “очищає суспільство та захищає частину населення від авторитарного втручання влади” [4, 4]. Тому політичний гумор є певною реакцією на надто велику концентрацію влади у суспільстві, прикладом певної сублимації агресії та, відповідно, відносно безпечним вивільненням агресивності, яка накопичувалася раніше, по відношенню до влади [4, 13].

Сучасні методики дозволяють створити зрозумілу мову образів, що легко сприймається, не вимагає великої інтелектуальної напруги, має значний емоційний потенціал. В пародії, насамперед, звертається увага на фізичні, комунікативні, політико-психологічні дані лідера, оскільки особистісні характеристики мають значну емоційну прив’язку до аудиторії, легше проникають у масову свідомість і міцно засвоюються виборцями.

Ці характерні властивості політичної пародії зумовлюють і її функції, а саме: відображення дійсності, вираження актуальних проблем масової свідомості, ідентифікації з групою, зняття напруги, маніпулятивну, знаходження компромісу між елітами та суспільством, політичної соціалізації.

Аристотель помітив, що смішне завжди пов’язане з виявленням деякого неподобства, певної міри зла [5]. Людський сміх – завжди відгук на щось негативне. “Сміх з’являється тоді, коли зло сприймається як таке, яке можна в принципі подолати” [5]. Таким чином, політична пародія виконує функцію відображення дійсності. При цьому політична пародія привертає увагу до політичних реалій, змушує людину виявляти інтерес до політики та її представників.

Однією з функцій політичної пародії можна вважати функцію соціального контролю. Виконуючи цю функцію, гумор стає “нормальним (загальноприйнятим) тиском” засобів масової інформації на таку поведінку особистості, яка відхиляється від норми. При цьому

критикуються не лише “вищі” представники еліти, а еліта сама по собі. Така форма висміювання створює ілюзію, що бюрократичні структури дослухаються до критики та, відповідно, є такими, що “ростуть”, змінюються, враховують думки звичайного громадянина – тим самим підтримується цілісність суспільства.

Окрім того, політична пародія дозволяє політикам покращити свої особисті та ділові якості, позбавитися недоліків, вдосконалити свій імідж, тим самим закріпити свої позиції у політичному полі. Мовчання засобів масової інформації означає політичну смерть. Але недостатньо бути просто “побаченим”. Потрібно ще й щоб “гарно” сприйняли. Для самих політиків гумор може стати також корисним, оскільки розширює їх кругозір, підвищує загальну культуру, повертає до них увагу, стає на перешкоді їх диктаторським замашкам, послаблює міжособистісні конфлікти, звільняє від штампів, монотонності та одноманітності в діях. Гумор є способом створювати та корегувати образ політичного суб’єкту, надає можливість зворотного зв’язку з населенням.

Однією з функцій сміхової стихії є “забезпечення єдності суб’єкту та об’єкту”, тобто людини (або групи), яка сміється, з одного боку, та політики – з другого. Така єдність, що створюється за допомогою гумору, дозволяє переборювати відчуження суспільства та особистості від держави та політики, встановлювати відносну гармонію між владою та “широкими масами” [9].

Політична пародія також сприяє й процесу політичної соціалізації, оскільки окремий індивід починає більш уважно прислухатися та придивлятися до політичного життя країни. Спрацьовує простий механізм: “Не будеш знати про те, що відбувається на політичній арені – не зрозумієш жарту”. Сміх зближує людей та створює відчуття спільності. Тобто передбачається наявність якогось спільного досвіду, а значить й ідентифікації себе з певною групою. Т. Вітч стверджує, що для однакового сприймання чогось-небудь як смішного у людей повинні бути приблизно однакові “суб’єктивні моральні принципи”, оскільки саме вони визначають те, над чим людина буде сміятися, а над чим – ні.

У сучасній політичній комунікації свідоме змішання пародійного та серйозного простору здійснюється за допомогою специфічних прийомів. Пародія завжди використовує популярний літературний, історичний або ритуальний сюжет. Це дозволяє за допомогою знайомих та зрозумілих реципієнту алюзій (від лат. – натяк) – використання широко вживаного вислову, що натякає на який-небудь загальновідомий історичний, міфологічний, літературний

або побутовий факт) показати ту чи іншу політичну подію, або політичний суб'єкт. При цьому полегшується сприймання власне політичного змісту.

Прийомом створення політичної пародії є й те, що вона перенесить живих та тих, які активно функціонують, політичних акторів разом зі своїми складними взаємовідносинами в рамки умовного, досить аполітичного сюжету. Такий підхід надає можливість вільно моделювати сюжет та так розподіляти ролі між дієвими особами, щоб найбільш точно відобразити те уявлення про персонажі, яке повинен отримати адресат повідомлення.

Пародія, яка ставить перед собою конкретну політичну мету, не може ефективно використовувати інформацію, яка попередньо не була засвоєна більшістю аудиторії. Пародія – це завжди більш або менш вільна інтерпретація вже відомого та засвоєного масиву інформації.

Як правило, при створенні політичної пародії реальні імена та прізвиська заміняються на прозорі прізвиська. Тому, щоб стати героєм політичної пародії, політичний діяч повинен мати як мінімум дві властивості: бути яскравою індивідуальністю та проводити чітко виражену політику. Актуальна політична пародія використовує збірний, узагальнений образ, в якому персоніфікується набір якостей, що притаманні (або приписуються) тій суспільно-політичній групі, яку втілює (або з якою асоціюється) реальний політичний прототип персонажу пародії. Пародія, таким чином, стає способом популяризації політичного суб'єкта.

Сьогодні політики стали такими ж відомими та близько знайомими як “зірки” театру, кіно та спорту, на що вказує, зокрема, розвиток жанру імітації політичних діячів [10, 156]. Телебачення традиційну політику замінює на політику, певним чином побудовану та організовану для того, щоб зацікавити широкий загал [10, 155]. Це означає, що вірогідність виникнення відчуття гумору більша, якщо ситуація, яку зображують, релевантна досвіду суб'єкту, й він може швидко її інтерпретувати.

Майже завжди пародія дозволяє та змушує добиватися більш або менш високого рівня узагальнення. Конкретика ж робить сюжет зрозумілим, достовірним для реципієнтів, а сама пародія має ще й підтекст, який дозволяє трактувати не лише події, але й певні політичні тенденції.

Гумор створює нові погляди на ту чи іншу ситуацію за допомогою порушення певних правил гри, розриву шаблонів, суміщення несумісного, переборювання стереотипів, що склалися. Таким чином, гумор завжди пов'язаний з порушенням не лише

моральних, але й інтелектуальних табу, що й забезпечує новий погляд, нове бачення, новий ракурс, новий зміст. Саме в цьому виявляється проривна та розвиваюча функція гумору.

В Україні політична пародія розвинулась з часів проголошення незалежності (1991 рік). Особливих успіхів у цій справі досягла розважальна програма “Вечірній квартал” (телеканал “Інтер”). Передачі, що користуються популярністю, мають високі рейтинги та є нібито розважальними (“Гупсня” (ТЕТ), “Камеді клуб” (ICTV), “Українці афігенні” (ICTV), “Пороблено в Україні” (Інтер), “Недоторкані” (мережа Інтернет) тощо), насправді несуть простому громадянину політичну інформацію. Якщо поглянути на такі передачі ширше, то можна стверджувати, що вони є й каналом інформування верхівки влади, політичних діячів про болючі проблеми суспільства, про помилки у своїй роботі, про неправильно прийняті рішення. Таким чином передається громадська думка про ту чи іншу політичну подію, тобто відбувається вертикальна (знизу – вверху) політична комунікація.

В демократичному суспільстві перегляд гумористичних програм, читання газет та журналів з карикатурами та анекдотами спрямоване не стільки на формування певної негативної думки або підризу авторитету того чи іншого політика, скільки на відображення соціальних змін, які відбуваються в суспільстві. Як підсумок розвивається легітимізація найрізноманітніших демократичних форм сприймання політиків громадянами.

Отже, становлення демократичних форм комунікації сприяє розширенню спектра прийомів та способів подання політичної інформації.

Гумор, зокрема, політичну пародію, потрібно розглядати як особливу форму комунікації, тобто спосіб донести до адресата певне повідомлення та сформувані у нього ставлення до нього та комунікатора. Пародії допомагають сформувані постійний інтерес до діяльності політичних лідерів або інститутів, емоційно забарвлюють та спрощують інформацію про політику, політичні партії або рухи, тим самим роблячи її більш привабливою та такою, яка запам’ятовується. Наприклад, дослідники по виборам встановили, що матеріали, яким надається гумористична форма, споживаються з більшим бажанням, ніж будь-які інші передвиборчі матеріали, тому що оцінюються як розважальні; довіра до критичних матеріалів, поданих в гумористичній формі, вища [7].

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні різновидів неформальної комунікації, зокрема, політичної

пародії, оскільки, з одного боку, вони відображають соціально-психологічну, соціально-політичну, соціально-економічну, соціально-культурну ситуацію в суспільстві, а з другого, за певних обставин, можуть бути активним засобом модифікації суспільної свідомості, перетворювачем дійсності, творцем політичної реальності. Це вивчення допоможе в розумінні політичної комунікації як феномену, роль і значення якого у сучасних політичних процесах зростає.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бодрийяр Ж.* Система вещей [С. Зенкин (пер.с фр.и сопровод. ст.)]. – М. : Рудомино, 1999. – 222 с.
2. *Грачев М. Н.* Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития. – М. : Прометей, 2004. – 328 с.
3. *Дебор Г.* Общество спектакля / Ги Дебор ; Офертас С. ; пер. с фр., Якубович М. (пер. с фр.). – М. : Логос, 2000. – 221 с.
4. *Дмитриев А. В.* Социология политического моря: очерки. – М. : Росспэн, 1998. – 332 с.
5. *Докучаев И. М.* Смех, идеология, власть [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://artevik.narod.ru/publ/smile.html>.
6. *Кассирер Э.* Техника современных политических мифов // Вестник Мос. ун-та. – Серия 7. Философия. – 1990. – № 2. – С. 54-69.
7. *Кошелюк М.* Юмор как избирательная технология / М. Кошелюк, Д. Сурманидзе. – М. : Феникс, 2002. – 179 с.
8. *Маклюэн Г. М.* Понимание Медиа: Внешние расширения человека [пер. с англ. В. Николаева ; закл. ст. М. Вавилова]. – М. : Жуковский: “КАНОН-пресс-Ц”, “Кучково поле”. – 2003. – 464 с.
9. *Разуваев В. В.* Политический смех в современной России. – М. : ГУ-ВШЭ, 2002. – 264 с.
10. *Шампань П.* Делать мнение: новая политическая игра / пер. с фр. под ред. Н. Г. Осиповой. – М. : Socio-Logos, 1997. – 317 с.

Кадлубович Т. И. Пародия как форма политической коммуникации.

В статье рассматривается одна из форм политической коммуникации – политическая пародия. Автор обосновывает правомjernость отнесения пародии к формам политической коммуникации, рассматривает свойства, функции, приемы создания политической пародии, ее значение в политической жизни общества.

Ключевые слова: политическая коммуникация, символический мир политики, политическая пародия.

Kadlubovich T. I. Parody is a form of political communication.

In article showing ones of political communication – political parody. The author proves the validity of attributing parody to forms of political

communication, checks the properties, functions, techniques for political parody, its importance in the political life of society.

Keywords: political communication, symbolic world of politics, political parody.

Буяшенко В. В.

СИНТАГМАТИКА СОЦІАЛЬНОГО ПІКЛУВАННЯ

У статті розглядається соціальне піклування як різновид соціальної системи, яка утворює контрастну єдність різнопланових елементів -- синтагму.

Ключові слова: соціальне піклування, система, синтагма.

Суспільству на будь-якому етапі його розвитку були притаманні функції допомоги і підтримки, хоча спосіб їх реалізації суттєво відрізнявся у процесі соціогенезу. Сучасна ситуація щодо соціального піклування є відзеркаленням тих структурних та інституційних змін, що відбуваються в сучасному суспільстві і є настільки швидкоплинними, що соціально-філософська рефлексія іноді не встигає за ними, в наслідок чого ми спостерігаємо відсутність цілісного осмислення, фрагментарність, розконцентрованість і розосередженість думок і поглядів.

Соціальне піклування – це складане своєрідне утворення, до аналізу якого може бути застосований системний підхід. Цей підхід почали активно використовувати у 70-х-80-х рр. ХХ ст. Застосування системності до соціального піклування дає можливість скласти про нього уявлення як про цілісне явище, що інтегрує в собі теоретичну та практичну складові.

Системний підхід – це напрям методології наукового пізнання та соціальної практики, основу якого утворює розгляд об'єкта як системи. Об'єктом системного підходу є цілісність, що передбачає врахування: а) її різних елементів; б) структури елементів, які залежать від характеру внутрішніх зв'язків; в) меж системи; г) взаємозв'язку цієї системи з оточуючою дійсністю. Центральним поняттям системного підходу є поняття "системи". Існує багатоманітність підходів до витлумачення сутності системи (філософські, соціологічні, управлінські та ін.). Система – це комплекс взаємодіючих елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія, де елемент – це